

POCHYBY O PROGRAMU

Václav Havel

V desátém čísle prvního ročníku Května vyzvala redakce mladé autory k diskusi o myšlenkách, které na sjezdu spisovatelů vyslovili někteří básníci z okruhu Května. Čteme-li knížky těchto básníků a jejich diskusní příspěvky, poznáváme, že je skutečně spojuje podobné umělecké cílení, vyjádřitelné skrze určitý umělecký program.

Chtěl bych však jejich programu vytknout jistou teoretickou nedůslednost a nesoustavnost. Je pravda, že malý prostor sjezdového diskusního příspěvku neumožňuje vyslovit soustavný, zásadní a jasný umělecký program. Avšak Květen vychází už rok a za tu dobu v něm jistě bylo možno uveřejnit článek zásadního, programového dosahu, z něhož by potom vycházela další diskuse.

První znak nedůslednosti, o níž tu jde, je spíše formální: nebylo totiž, snad z bázně, že by na záda autorů byla nalepena hanlivá nálepka skupinkaření, jasně řečeno, že tu jde o umělecký program jen části generace, i když možná početné, a že právo na existenci má i jiné chápání úkolů mladé literatury. Sice žádné jiné pojetí, o němž by mohla být řeč (jež by totiž znamenalo skutečně něco pozitivního), se na stránkách našich časopisů zatím nevyskytuje, avšak to není důvod k tomu, abychom vždy jasně nevymezovali okruh lidí, za něž nebo o nichž mluvíme. Neboť jak známo, národní literatura se nikdy nevyvíjela, a tedy asi ani v budoucnu nebude vyvíjet po jedné myšlenkové a tvarové koleji, a nadto je známo, že vždycky, když bezděčně nějaký umělecký program povýšil sám sebe na jediný možný program generace, napáchalo to v literatuře škodu, neboť tak automaticky byli odsunuti jedinci nesouhlasící s tímto programem kamsi na pomezí své generace a literatury své doby (dopouštěl se toho nesporně např. český poetismus). Z podobného životního a dobového osudu generace nemusí totiž vyrůst vždy podobný umělecký program, neboť cesta od životní zkušenosti k uměleckému tvaru je dlouhá a vede přes ducha, jenž má sílu měnit její zdánlivě samozřejmý směr např. různým intelektuálním hodnocením dané životní empirie. To je však, jak jsem řekl, námitka spíše formální a ne tak podstatná.

Avšak dále: v programu nebyla jasně vyřčena jeho historická situace, jeho místo ve všeobecné historii literatury, tento program jako by stál sám pro sebe kdesi nad vodami literárního proudění. Tím myslím,

že nebylo konkrétně řečeno, zda toto umělecké snažení považuje samo sebe za nutný projev vývojového procesu socialistického realismu na české půdě, či zda se považuje za určitou revizi programu socialistického realismu, či zda vůbec nesouhlasí s jeho tezemi a pojmoslovím a chce s ním mít společnou právě jen svoji socialističnost a svoji realističnost, což je nepoměrně méně než přijetí jeho celkové koncepce. Že nebylo zaujato jasné teoretické stanovisko k postulátům socialistického realismu, je vysvětlitelné jen dvěma způsoby: buď tento program považuje sám sebe za docela samozřejmý výsledek vývoje socialistického realismu v české literatuře, takže nemusí zaujímat nová stanoviska k jeho teorii a vůbec se o tom zmiňovat, anebo se autoři prostě báli říci, že se všemi jeho postuláty už dnes souhlasit nemohou. To by však bylo dost zarážející, neboť např. Vítězslav Nezval se nebál na nedávném zasedání ÚV SČSS své dávné polemické stanovisko ke Ždanovově teorii socialistického umění vyslovit. Jsou tedy tyto dvě možnosti; kterou si však má čtenář vybrat?

To ale není vše. Některé myšlenky programu, jež byly vysloveny zvláště v Červenkově příspěvku, nutně navozují jedno domnění: že se v programu úmyslně mlčí o posledních etapách vývoje české poezie, o nichž by bylo především logické mluvit. Neboť jak je možno hovořit o prozaizaci verše, zavádění lidského hovorů do básní, odpatetizování, zavádění konkrétních životních situací a dějů do poezie atd., atd., aniž hovoříme o směru v české poezii, který povýtce všechny tyto vlastnosti v sobě soustřeďoval, aniž mluvíme o velké vlně, jejíž kolébkou byla válečná Skupina 42 a jež po válce se rozlila daleko za její hranice, totiž aniž hovoříme o vývoji básníků Kainara, Koláře, Hanče, Haukové, Petišky atd., ale i takového Pilaře, aniž mluvíme o poválečné cestě Kamila Bednáře a Františka Hrubína. A zdaleka ne na posledním místě o Vladimíru Holanovi, jež dospíval ve svém literárním ústraní k poezii v mnohém si korespondující se zmíněnou tendencí. A je skutečně podivné, že ve svém kritickém přehledu Hrubínovy cesty v devátém čísle Května Červenka právě o údobí prozaizace a realizace Hrubínovy poezie v Hirošimě a v Nesmírném krásném životě hovořil jako o údobí určité retardace a básnických nejistot. Není poněkud donkichotovské v roce 1956 dospívat k formulaci snah, které v roce 1946 naplňovaly českou poezii tak výsostnými hodnotami, a ani se přitom o těchto hodnotách nezmnít a hovořit raději pro ilustraci svých myšlenek o Sovově destrukci lumírovské básnické řeči? Snad mi Červenka namítne, že jde o čistě vnější tvarové podobnosti, že vlastní směr a cíl je docela jiný. Avšak což nebyl Kolář socialistou v Sedmi kantátách, v Dnech v roce, Holan v Rudoarmějích a v Tobě, což byl Hrubín pesimista v Nesmírném krásném životě, což se neprodíral těžkou a krajně lidsky poctivou cestou k socialismu Bednář v Pravdě světa,

což by byl Kainarův Český sen bez Nových mýtů, jež jsou však básnicky i myšlenkově dál?

Většina těchto básníků doplatila na údobí mezi lety 1948-54, neboť lidská upřímnost a příměst jejich poezie, mluvící drsnou řečí pravdy, se nesháněla s patosem a fráziem poezie, která v těchto letech kvetla. A je správné dnes, kdy se situace vyvinula natolik, že mladí básníci mohou v daleko větší míře veřejně debatovat o tom, jak psát, nezmínit se o těchto básnících a jejich dávné výdobytky mít za cestičky vlastního hledání? Mám dojem, že to správné není. Ne proto, že by se na ně nemělo navazovat a z jejich objevů hledat cesty dál, ale právě proto, neboť rehabilitovat tuto poezii před mladými autory, kteří si třeba ještě sami neumějí tříditi hodnoty literární minulosti z pozic své poetiky, a tím ji tříbit, znamenalo by velmi jim pomoci na jejich vlastní cestě k pravdivému vyjádření své doby.

To nám však navozuje další problém. Je zřejmé, že poezie, o níž tu byla řeč, ač ji píše socialisté a ač je svým výrazem realističtější než cokoli jiného, není budována v harmonii s principy socialistického realismu, neboť jeho postuláty by asi leckterou její vymoženost nedovolovaly. Socialistický realismus byl formulován v roce 1934, jeho obzor byl potom za stalinské epochy stále zužován, místo rozšiřován, a tak je dost pochopitelné, že poezie z roku 1946 se do něho nemohla vměstnat, kdyby sebevíce chtěla. A poezii, o níž mluvíme, promyslíme-li si zběžně její rodokmen, ať už v něm narazíme na americkou poezii od Whitmana do současnosti, na surrealismus, na imaginismus u Holana atd. atd., v každém případě můžeme zařadit jenom pod obecný pojem moderního umění. A zaujímat stanovisko k ní znamená tedy zaujímat stanovisko k modernímu umění, znovu se zamyslet, zda byl správný dosavadní výklad o jeho třídních kořenech, zamyslet se zásadně a teoreticky, nejen tak v několika neurovnaných poznámkách na okraji, jak to udělal Kundera ve svých „dědických sporech“, nad naším poměrem k němu, neboť jak správně poukázal J. Škvorecký v Literárních novinách, bylo by absurdní např. o takovém Whitmanovi hovořit jako o měšťáckém spisovateli a nevidět úžasnou blízkost jeho veliké poezie velikým záměrům dnešních lidí. Snad se chtěl Červenka vyhnout tomuto těžkému úkolu, ale programu tím mnoho nepomohl, neboť jej tím nutně uvrhl do podoby objevování končin vlastně už dávno objevených.

Abych to ale nějak shrnul: myslím, že programu mladých básníků kolem Května, i když o určité podobnosti jejich uměleckého usilování lze mluvit, stále ještě hodně schází do programu v pravém slova smyslu, to jest do programu, který vlastním jazykem vyslovuje nové a zásadní názory na základní problémy umění, který jasně vymezuje pro danou chvíli obzor lidí, za něž hovoří, a obzor lidí, o nichž hovoří, který zařazuje sám

sebe i historicky tím, že vysloví zásadně svůj poměr i k jednotlivým počkám socialistického realismu i k epoše moderního umění, nebo aspoň k některým jeho projevům, v nichž vidí možnost svého poučení. Neboť říci: Chceme psát o všedních dnech lidí dělajících socialismus, a kdo chcete, pojdte s námi, je přece jen trochu málo. Budoucí úspěchy umění jsou závislé, a to bývá podceňováno, i na náročnosti dnešní teorie. A je zřejmé, že o ty budoucí úspěchy nám všem jde, neboť všichni cítíme, že dosavadní literatura a umění vůbec nebyly velikým vyjádřením naší podivuhodné doby v celé její složitosti, ale z velké části jen jejím bledým odvarem.

(1956)

NOVÁ JMÉNA – A CO DÁL?

Karel Hrách

Není to příliš vděčný úkol psát o verších, které jsme v tomto ročníku otiskli v rubrice *Nová jména*, nechce-li tento článek být pouhým oznámkováním jednotlivých autorů bez hledání obecných spojujících rysů jejich poezie. Neboť toho společného, pokud jde o pozitivní hodnoty, jež by zřetelněji naznačovaly nějaké směřování, je tu pramálo. Je to pochopitelné. Jde o autory lišící se věkem, stupněm životní i spisovatelské zkušenosti a v důsledku toho i životním pocitem a pojetím společenského poslání poezie.

To by ovšem nic neznamenalo, kdyby člověk, přebíraje se tou celoroční hromádkou poezie, aspoň sem tam vzrušeně poposedl nad pevně uchopenou překvapivou myšlenkou, nad svěžím, jiskřivým básnickým obrazem, výrazovou novostí a bohatstvím. Tohoto potěšení mu bohužel autoři klepající v této době na bránu poezie poskytují nemnoho. Mohlo by to zdánlivě mluvit proti výběru (že by se mezi těmi tisíci jmen a desetitisíci básní, jež docházejí do redakce, nenašlo nic lepšího?), kdyby se ovšem v jiných časopisech a v almanaších objevovaly od neznámých autorů práce zralejší, výraznější, závažnější. S touto konkurencí může však – spíše bohužel než bohudík – naše rubrika směle soutěžit.